

“MEDENİYET ŞİFRESİNİN MİFTAHI”

YA DA

“DİL DİLENCİSİ OLMAK”

ALİ SALİ

Yazıya başlık olarak seçtiğimiz ve yazının hem başlığı hem de temel hareket noktası olarak kullandığımız iki adlandırma da Refik Halid Karay’a ait. İlk adlandırma yazar sürgündeyken Halep’te çıkan *Vahdet* gazetesinde yazdığı ve Türkiye’deki bir gelişmeyi alkışlamak üzere yayınladığı bir yazıda kullanılmış. Yazının yazılış gerekçesini ise 1 Kasım 1928 tarihinde çıkan Latin harflerinin kabulü oluşturmuş. Kanunun sayısı ve ismi ise şöyle: 1353 sayılı *Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun*. Yazarın *miftah* olarak tesmiye ettiği, söylemeye bile gerek yok, yeni harfler. İkinci adlandırma ise 14 Aralık 1941 tarihinde *Tan* gazetesinde yazdığı bir yazıda kullanılıyor. Yazar 1922 yılında gönderildiği sürgünden 1938 yılı temmuz ayında Türkiye’ye dönmüş, dilde özleştirme adına yapılanlara kendisi de yazılarıyla katılmış ve gelinen noktada ortaya çıkan resmi adlandırmak için kullanmış olmalı. Tabii bu bizim yorumumuz. Yazarın niyetini, hedefini bilme talihinden yoksunuz!

Dil konusunda oldukça hassas olan Refik Halid, isminin “it” harfleriyle bitmediğini, bayram anlamına gelen “id” harfleriyle bitirerek yazılması gerektiğine 29 Aralık 1940 tarihinde *Tan* gazetesinde yayımladığı “*Uydurma Arkadaşıma Şimdilik Hafif Tertip Takaza*” başlıklı yazısında dikkat çeker. “it” harfleriyle biten bir ismin farklı çağrışımlarının olacağı üzerinde de durur. Dil konusunda isminin nasıl yazılacağından başlamak üzere bu kadar hassas olan yazarın 1 Kasım 1928 tarihinde çıkan kanunu “*medeniyet şifresinin miftahi*” olarak görmesine şaşırmanız olacaktır muhtemelen! Zihnimizdeki Refik Halid imgesi bu şaşkınlığın sebebidir. Hele Türkiye’de cumhuriyeti kuran iradenin bu cesur adımını Halep’te yayın hayatını devam ettiren *Vahdet* gazetesinde alkışlamasını anlamakta zorlansak da Latin harfleri ve dilin özleştirilmesi hakkındaki samimi görüşleri bu minval üzeredir. Bu neviden görüşlere sahip olmasına rağmen, çok kısıtlı bir çevrenin dışında Refik Halid’in bu konulardaki tavrı, kanaatleri bilinmiyordu. Aksine yazara ait imge *muhelif* şeklinde olduğu için dilde

özleşmenin karşısında bir yazar sanılıyor ve karşı olarak kabul ediliyordu. Hatta belli bir kesim tarafından *muhaliif* imgesi dolayısıyla makbul ve itibarlı bir yazar olarak kabul ediliyordu. Yanlış anlaşılmasın yazarın makbul bir şahsiyet, itibarlı bir yazar olarak görülmesi yazarlığından hareketle değildi. Yazarlık kalitesi, dili kullanımındaki ustalığı üzerine olumsuz bir şeyi dile getiriyor değiliz. Refik Halid'in belli bir kesim tarafından yazarlık kalitesinden ya da dili kullanmadaki ustalığından hareket edilmeden salt *muhaliif* imgesi temel alınarak itibarlı bir konuma yerleştirildiğinden söz ediyoruz. Yazarın *muhaliifliği* de aslında bir şehir efsanesi sayılabilecek bir durum arz ediyor. Çünkü Refik Halid, kendisini *muhaliif* olarak görüp itibarlı olarak değerlendiren kesime göre 1922 yılında yazdıklarından dolayı sürgüne maruz kalmış bir yazardır. *Muhaliifliği* de sürgüne gönderilmesinden dolayı Gazi Paşa'yı kabul etmemek, onu istememek olarak yorumlanıp yazara atfedilen bir hâldir. Yoksa Refik Halid'in içselleştirdiği bir hâl değildir *muhaliiflik*!

Refik Halid'in tavrı ve görüşleri bilinmeden yazara yakıştırılan cumhuriyeti kuran iradeye *muhalefetin* doğru olmadığı yazarın gazete ve dergi sayfaları arasında kalmış yazılarının toplanıp farklı isimler altında bir araya getirilmesiyle bariz bir biçimde ortaya çıktı. Toplam 18 cilt olarak planlanan bu kitapların 9 cildi yayımlandı. 1938-1965 tarihleri arasında gazete ve dergilerde yayımladığı yazılardan genel olarak dil ve Türkçe üzerine olanları dizinin 9'uncu kitabı olarak piyasaya sürüldü: *Türkçenin Tadı ve Âhengi*. Kitabın başında yer alan Savaş Kılıç ile Tuncay Birkan'ın yazılarıyla birlikte 700'ü aşkın sayfadan müteşekkil bir kitap çıkmış ortaya. Tabii, 1938 yılının Temmuz ayında Gazi'nin özel affıyla sürgünden Türkiye'ye dönen yazarın 1922 ile 1938 tarihleri arasında Türkiye dışındaki dergi ve gazetelerde yazdığı yazıların ne adedi ne de konu ve kapsamı biliniyor. Yazarın Türkiye dışında geçirdiği 16 yıl boyunca genel olarak Arap gazete ve dergilerinde yayımladığı yazılarına hâlen erişilebilmiş değil. Üstelik yazarın terekesi arasında hangi gazete ve dergilerde yazdığına ilişkin bilgi ve belgenin olup olmadığını ise biz bilmiyoruz. Refik Halid üzerine ya da cumhuriyetin ilk dönemi (1920-1938 arası olarak kabul edilebilir) üzerine araştırma yapacakların önünde ciddi bir toplam olarak duruyor yazarın Türkiye dışında yayımladığı yazılar! Yazarın gazete ve dergilerin sayfaları arasında kalmış ve genel okur önüne bir kitap hâlinde çıkamamış yazılarından oluşturulan edebiyat-gazetecilik-dil ve Türkçe üzerine olanlarının bir araya getirilmesiyle Refik Halid'in şehir efsanesi hâline gelmiş *muhaliifliği* sanki hiç olmamış konumuna geliverdi. Bir de çıkacak ciltler arasındaki siyasi yazıları okura sunulsa, kim bilir nelerle karşılaşacağız?

İşte yanlış bir imge üzerine bina edilmiş bir *muhaliifin* dil ve Türkçe üzerine yazdığı yazıların bir araya getirilmesiyle oluşturulan kitap bir yazarın yeniden değerlendirilmesi ve hatta yeniden adlandırılması gerçeğiyle karşı karşıya bıraktı biz okurları! Yazıya başlık yaptığımız iki adlandırmadan ilki bu kitabın, yani *Türkçenin Tadı ve*

Âhengi ismini taşıyan kitabın ilk yazısından alınma. Yazı boyunca Refik Halid’den yapacağımız alıntılar da bu kitaptan olacak. Yapacağımız alıntılarda yazarın imlasına sadık kalacağız, bazısı değişmiş de olsa yazarın kullandığı kelimeleri yazdığı gibi alıntılatacağız.

1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilen yeni alfabe üzerine Halep’te çıkan *Vahdet* gazetesinde yayımladığı yazıda Anadolu Türk’ünün nihayet medeniyet şifresinin miftahını eline geçirdiğini belirten yazar, Anadolu Türk’ünün “*eski elifbanın bukağlarından kurtulan*” bir millet olduğu müjdesini dile getirir. Yeni alfabe için “*Bu bir tılsımlı muskadır*” belirlemesi yapan Refik Halid, meseleyi iyice abartır ve “*Yeni Türk alfabesi, bu millet ile Avrupa milletleri arasında mevcut üç yüz senelik farkı bir nesillik hamlede ortadan kaldıracak mahiyettedir*” romantikliğine sivrulür: “*Yeni harflerle başlayan yeni tarih, ilim ve irfan tarihi, Anadolu’nun en seçme menakıbını ebediyete kaydedecektir. Zira ilk olarak oraya ilim, yani medeniyet girecek, küçücük bir zümrenin inhisarına geçmiş olan bilgi, artık herkesin malı olacak, o topraktan beklenen zekâ bereketi ve irfan bolluğu medeniyete feyiz verecektir.*”

Küçük bir zümrenin inhisarı meselesine döneceğiz. Fakat şimdi kitabın ilk yazısında yeni alfabeyle düzülen methiyeleri aktarmaya, eski elifbanın ne kadar da lüzumsuz bir şey olduğu hakkındaki kanaati aktarmaya devam edelim:

“*Atılan bu harfler Türk çocuğunun zekâsına bir mânia oluyor, engel ve çengel gibi aklımız, bu teşekkülümüze zıd harflere takılarak hırpalanıyor, söniyor, okuma iştihamız kesiliyordu. Eski harfler bir eski devir yadigârıydı O elifba, bir zadegân sınıfı imtiyazı gibi milletin ancak on binde birine ilim rütbesi veriyor; okuma yazmayı bir monopol şekline sokuyor, bilgide bir inhisar idaresi tesis ediyordu.*”

Cumhuriyeti kuran iradeye ve kurucu kadroya *muhaliif* olarak kabul edilen ve bize yıllar boyu bu özelliğiyle sunulan bir yazarın yeni alfabeyle yaptığı güzelleme, eski elifbayı kötüleme satırları bu minval üzere devam ediyor. Üstelik alıntılattığımız satırlar daha bu konulardaki en hafif satırlar. Öyle adlandırılmalar, öyle hakaretler ve yüceltmeler var ki okudukça şaşır kalıyor insan!

Mesela “*Türk, işte bu harfler yüzünden, Tih Sahrası’nda kaybolan kavim gibi, medeniyete yakın bir yerde, her şeyden mahrum, her şeyin cahili, aç ve bülaç asırlarca boşboşuna döndü, dolaştı, yandı ve kavruldu.*” aşağılamasına ne dersiniz!

Mesela “*Yeni alfabe yeni bir dünyanın kapısını açıyor. Dünya yüzünde yeni bir dünya kuruluyor; yeni bir millet üreyor.*” yüceltmesine ne dersiniz!

Gelelim küçük zümre meselesine!

Türkiye’deki okuryazar taifesinde yaygın bir kanaat vardır. Osmanlı edebiyatı, Osmanlı düşüncesi denildiğinde ya da yeni alfabenin faziletleri hakkında görüş sorulduğunda kurulan ilk cümle genellikle “çok dar bir çevre tarafından bilinen”, ya

da “okuma yazma eski harfler yüzünden çok az insan tarafından biliniyordu” diye basmakalıp bir cümle şeklinde olur. Oysa bu kanaat bile okuryazar taifesinin kendi görüşleri değildir. Osmanlı edebiyat ve düşüncesiyle ilgili ya da eski elifba ile ilgili bu ve benzer düşüncelerin yerleşmesi ve yaygınlaşması aynı oryantalist anlayışın takipçisi birkaç Şarkiyatçı sayesinde olmuştur: H. A. R. Gibb, Nicholson vb.

Bu görüşlerin sadece 1930-1940’lı yıllara has bir durum olduğunu sanmayın. Aynı görüşler farklı biçimlerde hâlen dile getiriliyor. Mesela Refik Halid’in *Türkçenin Tadı ve Âhengi* isimli kitabını yayına hazırlayan Tuncay Birkan ve kitabın başına yazarın Türkçe ve özleştirme tavrı hakkında kapsamlı bir yazı yazan Savaş Kılıç tarafından da bu görüşler hem dile getiriliyor hem de yazılarının temel hareket noktasını oluşturuyor. Osmanlı toplumunu geleneksel toplum kategorisinde değerlendiren Savaş Kılıç mesela şunları savunuyor:

“(…) geleneksel toplumlarda bilgi üzerine kurulan seçkinler tekelinin bir ifadesidir. Okuma-yazma bilenlerin son derece az olduğu bu tür toplumlarda şiir de tıpkı ‘ilim’ (bilgi) gibi, eğitim görme talihine bir şekilde erişmiş bu azınlığın iktidar kurma araçlarından biridir; Osmanlı şiirinin daha çok Arapça ve Farsça sözcükleriyle kaleme alınmasının arkasında da, hiç kuşkusuz, Türkçenin hor görülmesine dayalı estetik mütalaaların yanı sıra, işte bu bilgi (‘ilim’) ve tekniğin (‘fen’ ya da ‘sun’) iktidar seçkinlerinin tekelinde tutulması suretiyle ‘halk’a bir tek hayranlık ve saygı duyma, korkma seçeneklerinin bırakılması arzusu yatar.”

“(…) Yeni alfabeyi kabul eden Türk milleti Arap-Fars âlemile olan son bağıni koparmış, Greko-Latin kültürü dairesine girmiştir. Bu âlemle fikir alışverişine girişmek için en esaslı şart bu âleme mensup herhangi bir millet kadar kelimeye sahip olmamızdır. En büyük lugatlerimize göre kelime mevcudumuzu ortaya dökerek ve bunu garbin orta bir lûgati olan Larus’daki kelimelerle karşılaştırdık. Larus’un doksan küsur bir (bin olacak herhalde A. S.) kelimesine karşı bizimkiler otuz bini bulmuyordu. Şu halde garbin almış bin meşhuru vardı ki bizde mukabil işaretleri (signes) bulunmadığı için kendi dilimizde ifade imkânından mahrumduk. Yapılacak iş yine Larus delâleti ile bu açığın bir listesini çıkarmak ve en lüzumlularından başlamak üzere yavaş yavaş bu kelimelerin tedariki çaresine bakmaktı.” Nasıl, büyük edebiyatçının Türkçeye tavrını beğendiniz mi?

Yine aynı yazar “*Türk Dili Tabii Tekamül Yolundadır*” başlıklı yazısını 9 Haziran 1947 tarihinde yayınlar ve o yazıda da şunları savunur:

“Dilimizin tekamülünün yirmi senedenberi, hatta başdöndürücü denecek, bir hızlanma devrine girdiğine şüphe yoktur. Bunda herhalde medreseyi, şeriat mahkemesini, fesi, peçeyi, Arap harflerini, **hasılı bu çürük dişler gibi zaten çoktan yerinden oynamış müesseseleri** birkaç günde altüst eden inkilâp psikoloji ve politikasının büyük payını tanımak zaruridir.” (Altını ben çizdim A. S.)

Yeni alfabenin medeniyet şifresinin miftahı olduğunu savunduğu yazısını Refik Halid’in Suriye’de, Halep’te çıkan *Vahdet* gazetesinde yazdığını ayrıca belirtmeye gerek var mı bilmiyorum. Yazının yayımlandığı tarih hesaba katılırsa en çok 10 yıl önce aynı elifbayı kullandığımız bir ülkenin gazetesinde ve o ortak elifba ile bu görüşlerin dile getirilmesi, savunulması başka anlamlar da taşır ama bu anlamlar üzerinde bu yazıda durmak niyetinde değiliz! Reşat Nuri’nin dile getirdiği ve savunduğu görüşlerinden daha ilerisini ve daha sert olanlarını cumhuriyeti kuran iradeye *muhaliif* olduğu iddia edilen Refik Halid kaleme alıyor ve savunuyor. Üstelik 1938 yılı temmuz ayında sürgünden Türkiye’ye özel bir aflu döndükten sonra yazdığı yazılarda yapıyor bunu. Bu yazıların bir araya getirilerek yayınlanması en azından benim gibi, yazarın bu konulardaki görüşlerini bilmediği için sahiden cumhuriyeti kuran iradeye ve kurucu kadroya *muhaliif* olduğunu sananlar için göz açıcı bir faydası oldu. Artık bundan sonra ezberden Refik Halid ile ilgili *muhaliiftir* kanaatini seslendirmek durumunda kalmayacağız!

Refik Halid’in eski alfabeyi aşağılayan, o harfleri tahfif eden yazılarından örnek vererek moral bozmak niyetinde değilim. Sadece Reşat Nuri’nin dile getirdikleri Refik Halid’in dile getirdiklerinin yanında oldukça hafif kaldığını hatırlatıp geçelim! Yazarın *Tan* gazetesinde 29 Ekim 1943 tarihinde “*Boyunduruktan Kurtulan ve Medeniyet Dili Olarak İlerliyen Türkçe*” başlığıyla yayımlanan yazısından birkaç alıntı ile yazıyı sona erdirelim. Önce toplumda iki farklı dil üzerine yönelttiği şu soruyu alıntılatalım: “(...) *Fakat bir millet, kavim veya cemaat arasında iki farklı lisan bulunur, bu lisanslardan biri azlık tarafından kullanılan bir şifreli lisan olur, onu anlamıyan çoğunluk, sağlam kökten anane halinde gemli bulunan kendi lisanını konuşursa biz bunlardan hangisine ‘lisan’ sözünü yakıştırıyoruz?*” Yönelttiği bu soruya cevap olabilecek bir cümleyi yazının birkaç paragraf sonrasında zikreder yazar: “(...) *Asli lisan halk şiiirleri, mâniler, atalar sözleri, türküler ve birbirlerine meramlarını anlatan, anlaşılan milyonlarca insanlarla- öte yanda yaşıyor.*” Bu yazının asıl önemi ise 10 madde hâlinde dil inkılabının neler üzerine bina edilmesi gerektiğini formül hâlinde dile getirmesidir. Refik Halid’e göre dil inkılabı şu temeller üzerine bina edilmelidir:

- 1- *Yabancı dillerden geçmiş kaideleri atıp yalnız kendi kaidelerimize uymak.*
- 2- *Türkçe tam karşılıkları olan yabancı kelimeleri kullanmamak.*
- 3- *Yarı unutulmuş fakat yaşama kuvvetini kaybetmemiş kelimeleri yeniden yavaşlatmak.*
- 4- *Lisanda başka mânaya kullanılan bir kelimeye yeni mânâ vermek.*
- 5- *Asılları yabancı olmakla beraber halkın dilinde yerleşmiş, yabancılığını halk gözünde kaybetmiş kelime ve terkiplere karşılıkları olsa bile dokunmamak.*
- 6- *Halkın kendiliğinden bulup yakıştırdığı kelimeleri hem benimsemek, hem örnek tutmak.*

7- Yabancı asıllardaki telâffuz ve kaideleri bilmemezlikten gelmek.

8- İleri lisanlarda olduğu gibi birbirlerine benzedikleri halde aralarında epeyce fark bulunan kelimeleri bizde de ayırmak, ayrı ayrı belirtmek.

9- Ne yeni harflerimizin imlâsına ne de dilimize uymıyan yabancı sözler yerine yeni sözler bulmak ve yerleşenlere Türk lûgatinde yer vermek.

10- İlim ve fen ıstılahlarını, şimdiki adıyla “terimleri” kurmak.

Dil inkılabının bu temeller üzerine bina edilmesini savunan Refik Halid, ne oldu da değiştirilmesi istenen ay isimleri için *sonay-önay-serin* gibi ay isimleri önerebildi diye bir soru akla gelse de sorunun cevabı üzerinde durmayacağız! Bunun da ötesinde Refik Halid, değiştirilecek ay isimleri için 4 Aralık 1941 tarihinde *Tan* gazetesinde “Kânunlar Yerine ‘Önay’; ‘Sonay’” başlığıyla yayımladığı yazıda bakın hangi isimleri öneriyor: “(...) *dikim, çayır, çiçek, biçim, harman, kurak, yemiş, birinci ekim, ikinci ekim, birinci ocak, ikinci ocak, budam gibi... Fakat lüzumsuzdur; Şubatlar, Martlar, Nisanlar (Nisan, Sümer dilinden İbranilere geçmiştir), kökleri çok eski zamanlara, bütün dillere ve ırklara giden temeltaşı telimelerdir.*”

18 Kasım 1944 tarihinde *Akşam* gazetesinde “Teşrin-Serin-Sonay-Önay” başlığıyla yayımladığı yazısında ise değiştirilecek ay isimleriyle ilgili şöyle bir öneride bulunur: “*Fikrimce en iyisi şöyle saymaktır: Teşrin, Serin, Sonay, Önay, ‘Teşrin’i niçin atacağız? Güzel sözdür; ‘Serin’ ise ‘Teşrin’e kafiye, eş düşer, telâffuzca hoştur, mânaca da o aya pek uygundur.*”

Refik Halid’ten örnekleri alabildiğine çoğaltmak mümkün. Çünkü elimizin altında 700 sayfayı aşkın bir kitap var. Örnekleri çoğaltmak yerine *Akşam* gazetesinde 2 Aralık 1945 tarihinde “Bizim Türkçemizde Tat ve Âhenk” başlığıyla yayımladığı yazıdaki önerisiyle sona erdirelim yazımızı: “(...) *fikrimce lisan âhengini bozmadan bize kelime kazandıracaklar yalnız edibler, şairler, sanatkârlardır. Ancak bunlar halka ağız birliği ederek, halka beğendirerek şivemizin esas vasfını teşkil eden zevk ve âhengini koruyabilirler.*” Sonuç ortada.